

EENVOUD IN MEERVOUD

ENIGE ROTTERDAMSE ASPECTEN DER PROPOSITIE VAN 1751 *)

DOOR PROF. DR. JOH. DE VRIES

1. INLEIDING

EEN wetenschapsman meet zijn leven naar boeken. De verschijning van een nieuw belangrijk werk is voor hem een gebeurtenis, een mijlpaal aan zijn levensweg. Hij prijst zich gelukkig wanneer een goed werk verschijnt of herverschijnt.

Het een zowel als het ander heeft zich onlangs voorgedaan. Ik doel hier in de eerste plaats op het verschijnen in 1966 van het proefschrift van de Amersfoortse gemeentearchivaris *J. Hovy*, getiteld, *Het voorstel van 1751 tot instelling van een beperkt vrijhavenstelsel in de Republiek (Propositie tot een gelimiteerd porto-franco)*. In 1966 eveneens kwam vervolgens een herdruk uit van het boek van de Engelse economisch-historicus *Charles Wilson*, genaamd *Anglo - Dutch Commerce and Finance in the Eighteenth Century*, dat oorspronkelijk in 1941 het licht zag. Niet de bescheidenheid, maar wel de volledigheid is ermee gediend wanneer ik als derde noem de herdruk, eind 1968, van mijn eigen proefschrift uit 1959, *De economische achteruitgang der Republiek in de achttiende eeuw*.

Waarom behandel ik hier het aangekondigde onderwerp? Alleen omdat ik voor een Rotterdams gezelschap spreek en dit graag aanvaarde verplichtingen oplegt? Maar dan zijn er nog wel andere, meer contemporaine onderwerpen waaraan ik als auteur van de geschiedenis van een bekend IJmuidens bedrijf, u niet behoef te herinneren. U kent die nog steeds actuele thema's wel. Ik ga echter hier en nu liever op een wat meer bestoven onderwerp in, een onderwerp evenwel, de Propositie van 1751, waarover de discussie, naar mij voorkomt, nog steeds niet afgesloten is.

2. DE ALGEMENE ACHTERGROND

Wij leven in een tijd dat de achttiende eeuw in ons land zich in een groeiende belangstelling mag verheugen, zoals blijkt uit een

*) Voordracht voor het Historisch Genootschap 'Roterodamum' op 21 januari 1969.

toenemend aantal publicaties en ook uit de oprichting van een Werkgroep Achttiende Eeuw. Waarom toont men zo'n belangstelling? Is de eeuw lang genoeg verstreken zodat meer de glans van het tijdperk dan de harde kanten ervan zich bij ons inprent? Of is men zich bewust van de grote overgang die de eeuw bracht en waaraan zich de term 'industriële revolutie' hechtte? Aan glans heeft het in ons land niet ontbroken, al overheerst die bepaald niet, zelfs niet aan een buitenkant die de voorafgaande eeuw de naam 'gouden eeuw' deed bezorgen. De harde kanten overwegen. Het zijn weer niet de harde kanten van de industriële revolutie, want die ontbrak juist bij ons. Ziet U maar toe hoe ik de eeuw economisch als algemene achtergrond uitbeeld en oordeelt u zelf.

In onze achttiende eeuw is zich gaan wreken dat de economische expansie der voorafgaande periode niet op hechte, diep gefundeerde grondslagen berustte. Zij blijft een fenomeen, die gouden eeuw, al heeft mijn Rotterdamse collega Klein er terecht op gewezen dat die expansie iets eenzijdigs bezat, zich niet veel verder uitstreckte dan de sector van de internationale groothandel en wat daar economisch mee samenhang. Trouwens, dan nog weer eenzijdig was: Amsterdam en Rotterdam groeien, Dordrecht gaat al omstreeks 1620 absoluut achteruit. Het was, zoals we bij voorbaat ook wel kunnen beseffen, niet alles goud wat er blonk. Wanneer is het dat tenslotte wel? Maar desalniettemin. Geografisch lagen we gunstig. Er waren energieke kooplieden, of zij werden vanuit het buitenland hierheen gelokt, of dat nu politieke, religieuze of economische oorzaken had. En deze kooplieden maakten van de Republiek een handelsbolwerk, brachten economische verbindingen tot stand met de oude en nieuwe wereld. Er voegden zich bij de commerciële activiteiten een levendige bedrijvigheid in de industriële en financiële sfeer.

Hoe kon dat? Waarom stegen we uit boven een handelsaandeel in de wereld dat, om zo te zeggen, groter was dan ons op grond van onze gunstige ligging toekwam? Dat is toe te schrijven aan het feit dat de gebrekkige verkeersverbindingen in die tijd een stapeling van goederen noodzakelijk maakte op een bepaalde plaats.

Eenmaal in de Republiek gevestigd, groeide zij versneld aan, die stapelmarkt, daarbij begunstigd door de omstandigheid dat landen als Engeland en Duitsland tezeer geoccupeerd waren om ons veel in de weg te leggen. Wij vulden een ruimte op die anderen

open hadden gelaten. Beseft U wel! Wij zijn nog steeds erfgenamen van die tijd, niet slechts cultureel maar ook economisch. Bepaalde elementen zijn van blijvende aard gebleken, zoals de commerciële traditie, de openheid, de geneigdheid overzee te kijken en ook wat de concrete rijkdom betreft. Want wat dit laatste aangaat: niet alles ging verloren, al ging er wel veel verloren omdat, zoals gezegd, onze welvaart in de zeventiende eeuw niet op hechte, diepe fundamenteën steunde, niet zo hecht althans dat zij de proef der bestendigheid konden doorstaan. Die landen, Engeland en Duitsland, vermochten zich immers ook economisch te gaan ontwikkelen en zij deden dat in de achttiende eeuw. Londen en Hamburg worden dan concurrerende stapelmarkten, vooral de eerstgenoemde. Het wereldhandelsvolume groeit, ons aandeel blijft hetzelfde, wat op zichzelf niet eens slecht is maar niettemin relatieve achteruitgang beduidt. Er is trouwens in heel Europa een streven naar economische emancipatie der afzonderlijke landen waarvan het mercantilisme het economisch-politieke voertuig is. Speciaal onze nijverheid ondervindt daarvan de gevolgen: door hoge invoerrechten, soms zelfs -verboden worden onze nationale producten geweerd. Het treft meer in het bijzonder de arbeidsintensieve delen der nijverheid zoals de textielnijverheid.

Vandaar die arbeidsloze, haveloze, lusteloze massa's in die tijd die zo lang, tot ver in de negentiende eeuw, een economisch en sociaal probleem zijn geweest, structureel een hoogst bedenkelijk verschijnsel.

Wij zijn in de achttiende eeuw een beetje het spiegelbeeld van Engeland. Als je beide landen vergelijkt, is het zonneklaar waarom daar wel en hier niet een industriële revolutie zich ging voltrekken, al zijn er bij ons wel enige bescheiden pogingen geweest. Bij ons is het, een enkele uitzondering daargelaten, industriële achteruitgang die de klok slaat, begeleid door het tikken van een allengs meer onbekwame, werkschuwe arbeidersmassa. We zien in de jaren '70 der achttiende eeuw de eerste Engelse technici in ons land verschijnen, het teken van onze constructieve armoe. Zij komen trouwens vergeefs. Ook zij kunnen niet de onoverkomelijke hindernissen overwinnen van een onbeschermd binnenlandse markt, van te hoge lonen door zware accijnzen, van ons gebrek aan grondstoffen. Wij kunnen economisch-politiek geen vuist ballen omdat er geen sterk centraal gezag is. En al konden we dat, er waren nog

altijd commerciële belangen in het oog te houden die een protectionistische politiek veroordeelden, de mogelijkheden ertoe in ieder geval zeer beperkten.

Waren er geen lichtpunten? Ja en neen. Ik bedoel: ja en neen tegelijkertijd.

Vanuit de zeventiende eeuw stamt de ontwikkeling van de financiële sector. Ik denk hier aan de leningactiviteit en de financiering door Hollandse kooplieden van de wereldhandel met behulp van acceptcrediet. In de achttiende eeuw nemen beide torenhoog toe, zien we eveneens de zeeverzekering aanzienlijk groeien. Ik leg er de nadruk op dat dit een natuurlijke ontwikkeling was, voortvloeiend uit de kapitaalrijkdom hier te lande en uit de noodzaak compensaties te zoeken waar zuivere handelsexpansie niet meer voor ons was weggelegd. Een natuurlijke ontwikkeling maar daarom nog niet zonder schaduwzijden. Die financiële sector gaf aan niet veel handen werk, maakte ons land economisch gezien labieler: in 1720, 1763 en 1772/3 zijn wij getroffen door financiële crises. Voegt men ten slotte aan dit beeld de zich ook bepaald niet vernieuwende maar kwantitatief zeer gelijk blijvende, mogelijk zelfs groeiende agrarische sector toe, dan komt een volkshuishouding naar voren die de volgende trekken vertoont. Kwantitatief is er geen achteruitgang, d.w.z. het reële nationale inkomen per hoofd der bevolking gaat dankzij de gelijkblijvende handel en de winsten uit de financiële sector niet achter-, misschien zelfs vooruit. Stellig cumuleert daarentegen het nationale inkomen bij een geringer aantal inkomenstrekkers. Dat is een kwalitatief aspect. Er zijn er meer en zij zijn het die het beeld van een economische achteruitgang typeren.

De volkshuishouding is – denkt aan de financiële crises – labieler geworden. De vermindering van de industrie en van de visserij – ik verzuimde deze laatste eerder te noemen – heeft een structurele werkloosheid geschapen. Kwalitatief is ook onze achteruitgang ten opzichte van het buitenland. Ons land heeft economisch geblonken. Het is in de achttiende eeuw bezig te verzinken, waaraan tegen het einde der eeuw de Bataafse en Franse tijd nog het nodige zal bijdragen tot wij dat lage peil hebben bereikt waaruit wij ons in de negentiende eeuw slechts moeizaam zullen verheffen.

Altijd als er iets mis gaat, zijn er boosdoeners, zondebokken en heelmeesters. Laten wij deze hier eens even voorleiden en horen

wat zij ons te zeggen hebben. Die boosdoeners zijn de buitenlanders die zich in de achttiende eeuw economisch ontwikkelen, met alle middelen die een mercantilistische politiek kunnen verschaffen. Zij zeggen: wat wilt ge? Wij hebben in de Republiek een voorbeeld ter navolging gevonden. In het geval van Engeland, het meest prominente, het meest benijde, is het méér dan navolging; daar vangt de industriële revolutie aan die het aangezicht der wereld zal doen veranderen en ons niet slechts voor de noodzaak van het inhalen maar ook voor de eis van een koerswijziging zal plaatsen. Boosdoeners in dubbele zin, om zo te zeggen. Boosdoeners waren wijzelf ook, maar wie toont zoveel zelfkennis het te erkennen?

Boosdoeners door wat wij nalieten. Denkt U maar aan onze verstarde en starre staatkundige structuur die wij niet vermochten aan te passen aan de eisen van de tijd, denkt U ook aan het vasthouden aan de monopolistische prijsvorming ter stapelmarkt. Boosdoeners en zondebokken treffen wij vaak in één, wat het oordelen niet moeilijk maakt, het veroordelen wel. In de ogen van het nageslacht is heel ons volk op een moment een kudde zondebokken, een ont-aard, futloos, versuft volk. Dit gaat te ver, is te weinig genuanceerd. Er zijn ongetwijfeld mensen in die tijd geweest die bij de pakken zijn gaan neerzitten. Er zijn stellig meer renteniers dan te voren maar er is geen bewijs voorhanden dat hun plaatsen niet door anderen zijn ingenomen. Wij moeten voorzichtig zijn de achttiende eeuw klakkeloos met de zeventiende te vergelijken. Die ontsluiting van de economische wereld is in de zeventiende eeuw zoveel meer spectaculair, maar ook in het daaropvolgende tijdperk gebeurt iets: de financiële sector wordt uitgebouwd. Ook daarvoor is vernuft nodig, wordt energie vereist. Onlangs heeft bijvoorbeeld een Rotterdamse promovendus aangetoond dat het beleggingsfonds, als eerste in de wereld, in Nederland is begonnen, nl. in 1774. Het was de negotiatie „Eendracht maakt Magt”, waartoe de Amsterdamse makelaar Abraham van Ketwich het initiatief heeft genomen.

Met dat al wil niet beweerd zijn dat het alles onuitputtelijke energie is die de toon aangeeft. Er bestaat evenzeer een ondertoon van bespiegeling, van afkeer van het economische proces, van toeneiging tot rust. Maar is dat nu oorzaak of gevolg van de economische achteruitgang? Ik ben geneigd het op het laatste te houden.

En de heelmesters, vraagt gij? Ja, ook die bewijzen dat het niet al futloosheid, gebrek aan energie is. Er zijn in de jaren '70 zovele heelmesters dat wij van een beweging kunnen spreken, de economisch-patriottische beweging. Ik noem geen namen, wel feiten. Ten eerste bestaan in deze beweging een inzicht in de eenzijdigheid der economische structuur en het besef dat daar iets aan gedaan zal moeten worden. Wat zij kan doen, blijft bescheiden van omvang: de bevordering van het gebruik van het inheemse product, het scheppen van enige werkgelegenheid in de industrie, in wat later armenfabrieken zullen heten. Het is sympathiek maar te weinig om een ommekeer te brengen, zeker wanneer de beweging in de jaren '80 slachtoffer wordt van politieke verdachtmaking. Patriottisch was zij zeker niet bij voorbaat in politieke zin, wel in de economische betekenis van het nationaal bedrijf en product favoriserend. U zult mij voor de voeten werpen dat ik over de overheid zwijg, de boosdoener, zondebok of heelmester bij uitnemendheid, of alles bij elkaar.

Ik zweeg opzettelijk, niet uit discretie maar uit besef. Spreken over de overheid, betekent in ons verband spreken over de economische politiek. Wij komen hier op een vrijwat verweekt terrein. Een afzonderlijke uiteenzetting is daarom noodzakelijk. Ontdaan van complicaties, van details, ziet de problematiek in deze er als volgt uit. Voorop staat het belang van de stapelmarkt, de handelsfunctie bij uitnemendheid. Dit belang heeft meegebracht dat de economische politiek bij uitstek handelspolitiek is geworden, een politiek die in de eerste plaats rekening hield met wat handelsbelang was. Het leverde geen moeilijkheden op in de zeventiende eeuw toen er expansieruimte genoeg was en men op zijn best hier en daar wat moest bijsturen. Ik laat in het midden of onze economische politiek mercantilistisch van aard was; ik meen van niet, alleen al wegens het ontbreken van een sterk centraal gezag. Zekere mercantilistische elementen ontbraken niet. We herinneren ons allemaal nog uit onze schooljaren het octrooi van de Oostindische Compagnie. Ik zou ten aanzien van de economische politiek liever willen spreken van een stapelmarktpolitiek.

Toen in de achttiende eeuw de economische emancipatie der omringende landen voortschreed, toen een proces van economische verdichting plaatsvond die een vooruitgeschoven vooraanstaande positie nog slechts op werkelijke economische voordelen en niet

meer op een tijdelijke voorsprong kon doen berusten, toen bleek dat wij niet bijzonder veel ruimte meer bezaten waarbinnen wij konden manoevreren. Wij werden teruggedrongen, wat al blijkt uit het proces van externe contractie in de handel, met name het verschijnsel dat de handel op de nabij gelegen landen toenam ten koste van die met veraf gelegen landen. Onze handelspolitieke wapenen waren niet vele. Wij waren in het defensief geraakt.

3. DE ECONOMISCHE POLITIEK EN PROPOSITIE

Het is in deze defensieve constellatie dat de Propositie van 1751 past, de Propositie die – en dan zal ik over dat aspect verder zwijgen – alweer bewijst dat het niet aan initiatieven, aan energie ontbrak. Er is na het verschijnen van het boek van Hovy door een recensent opgemerkt dat het wel wat veel is een lijvig werk te wijden aan een plan dat nooit tot integrale uitvoering is gebracht. Nu til ik daar niet zo zwaar aan, letterlijk en figuurlijk, en nog veel minder omdat ik meen dat ons inzicht in de achttiende-eeuwse economische politiek wezenlijk is vergroot door de deliberaties over en rond de Propositie, uitgevoerd of niet, uitvoerig of niet.

De Propositie is ontstaan uit bekommernis om de economische toekomst der Republiek, uit een streven naar een ingrijpende wending in de handelspolitiek. Zij hield in de invoering van een gelimiteerd porto-franco en een vrij transito.

Ik mag dit wel even uitleggen, allereerst het gelimiteerde porto-franco. U moet zich voorstellen dat de goederenstroom ons land ten dele was gaan vermijden om de kosten van in- en uitgaande rechten en andere lasten te ontgaan. Door nu alle rechten op inkomende en uitgaande goederen af te schaffen, d.w.z. door van Holland een porto-franco te maken, zal men in een slag de beoogde verlichting tot stand kunnen brengen. Een dergelijke vergaande maatregel wordt echter door de belangen van de inheemse nijverheid verhinderd. Een zekere protectie van onze productiebelangen limiteert daarom het porto-franco. Vandaar een *gelimiteerd* porto-franco. – Maar er is sprake van een gelimiteerd porto-franco en een vrij transito. Nu verwezenlijkt een volkomen porto-franco automatisch de vrije doorvoer; er zijn dan immers geen in- en uitvoerrechten. Alle goederen stromen onbelemmerd, onbelast, door ons land. Maar ook de constructie van een gelimiteerd porto-franco maakt een vrij transito mogelijk. Niet alle goederen mogen

onbelast binnen- of wegstromen maar wel onbelast doorstromen. Weliswaar zondert men nog een aantal goederen van dit vrij transitio uit, met name die waarvan de uitvoer verboden is of mag worden, maar aangezien dit slechts een beperkt aantal goederen treft, kan men hier inderdaad van een revolutionair voorstel spreken. Porto-francovoorstellen waren niet nieuw. In ons land studeerde men daar al sinds de tweede helft der zeventiende eeuw op en vooral in de achttiende eeuw.

Er bestond trouwens al iets van een doorvoerrecht in het handelsverkeer met Oostenrijks Brabant en Vlaanderen. Wij moeten in dit verband ook denken aan buitenlandse voorbeelden, speciaal aan Hamburg waar echter nooit een eigenlijk porto-francostelsel is ingevoerd maar wel een sedert 1748 vrij uitgebreid transitio-systeem. Toen dan ook na de vrede van Aken (1748) talrijke hervormingsprojecten op bestuurlijk en fiscaal gebied werden ingediend en soms ook beproefd, was de stemming voor een porto-franco bepaald niet ongunstig. Over de tot standkoming van het project heeft Hovy in zijn boek veel interessants te berichten. Het leek onwaarschijnlijk dat Willem IV het voorstel geconcipeerd had; het leek waarschijnlijk dat diens geheimraad De Larrey de auteur van de Propositie was. Hovy heeft nu aangetoond dat dit niet het geval is geweest. Wel heeft De Larrey een vooraanstaande rol gespeeld als organisator en coördinator in de deliberaties. De belangrijkste adviseurs in de porto-francozaak waren de Amsterdammers Thomas Hope, Jan en Dirk van Marselis, Van Eys, St. Martin, en Bouwer en de Rotterdammers Herzeele en Wor. De definitieve vorm heeft Thomas Hope aan het project gegeven: het weerspiegelt duidelijk zijn ideeën en bovendien heeft hij de begeleidende 'Verhandeling over den koophandel' geschreven, de tarieflijsten en de transitio-ordonnantie ontworpen.

De Propositie is een lange lijdensweg gegaan. Na de indiening in 1751 beginnen jaren van onderhandelingen die het best gekarakteriseerd zijn door de uitlating van de Dordtse koopman Crena dat over bijna elk artikel van het voorstel 'turfmanden met consideratiën' kwamen.

In 1754 waren de besprekingen zeer ver gevorderd. Later zou men constateren dat 'hetselve nogthans was blijven leggen'. In de jaren na 1751 is er in detail wel iets in de geest van de Propositie tot stand gekomen; als geheel is zij echter onuitgevoerd gebleven.

Hoe is dat gekomen? Waarom is de Propostie niet tot uitvoering geraakt terwijl er zoveel voor, zo weinig tegen leek te zijn? Het zou nu zo aangenaam zijn wanneer wij op een dergelijke eenvoudige vraag een eenvoudig antwoord konden geven. Helaas is dat niet mogelijk. Zoals zo vaak in de wetenschap zijn op één vraag meerdere antwoorden mogelijk. Er is wel eenvoud, maar in meervoud.

Laten wij deze nog eens iets nader onderzoeken, of liever gezegd, laten wij eens nagaan hoe Hovy deze heeft onderzocht. Wij vinden bij hem de bekende factoren der mislukking, zoals de dood van Willem IV, het ontbreken van een sterk centraal gezag, het verzet van Zeeland en de gunstige wending in de conjunctuur die een ingrijpende verandering overbodig leek te maken. Eén oorzaak krijgt een bijzondere nadruk, zou volgens Hovy de finale oorzaak van de mislukking zijn geweest. Hier ligt een aardig stukje speurwerk, detective-werk, en zo aardig vooral omdat de 'misdadiger' allang onder ons vertoefde indien Hovy's hypothese althans juist is.

Onder ons vertoefde in de zin dat de volgens Hovy eigenlijke oorzaak verscholen gaat in de Leidse dissertatie van mejuffrouw A. Kalshoven uit 1915, getiteld *De diplomatieke verhouding tussen Engeland en de Republiek der Vereenigde Nederlanden, 1747-1756*. Daarin treffen wij ter zake de volgende zinsnede aan: 'Door dit verzet van vele kanten tegen het vrijhandelsvoorstel werd de kwestie op de lange baan geschoven en liep ze dood, *toen direct gevaar voor het land de aandacht ging vragen*'. Dit directe gevaar moeten wij in de verscherping van de internationale situatie zoeken. In 1755 dreigt het Frans-Engels conflict, dat in Noord-Amerika en Voor-Indië al sinds 1748 (Vrede van Aken) voort sleept, uit te groeien tot een complete zee-oorlog.

Om de spanningen ook op het vaste land nog te verhogen laat Engeland de Republiek in april 1755 weten dat Frankrijk een inval in de Zuidelijke Nederlanden overweegt. Voordat de Zevenjarige Oorlog in 1756 is ingeluid door de aanval van Pruisen op Saksen, heeft de Republiek zich officieel neutraal verklaard. Uiteraard is daarmee in deze tijd het vraagstuk van de vlootversterking wederom klemmend op de voorgrond geraakt. De admiraliteitscolleges die daarin een taak bezitten, beschikken echter niet over de benodigde middelen. Deze zullen moeten komen van de Generaliteit – in de vorm van buitengewone fondsen – met medewerking van de gewesten.

Het is daar dat de legeraugmentatie om de hoek komt kijken, het oude lied: als er iets voor de vloot gedaan moet worden, komen ook de belanghebbenden van het leger weer om middelen aankloppen. Wij zullen hier niet verder op een en ander ingaan. Het is genoeg om in te zien dat er voldoende andere dringende zaken dan de Propositie aan de orde waren. Het project werd op de lange baan geschoven; het was tenslotte een typisch vredesproject. De financiën der admiraliteitscolleges lieten spoedig geen verlaging der rechten meer toe. Of bovendien de buitenlandse koopman van de Hollandse stapelmarkt gebruik maakte, ging in oorlogstijd volkomen buiten normale economische overwegingen om, de normale economische overwegingen van een economisch kader waarbinnen de Propositie zou kunnen functioneren en activeren.

Toegegeven: het is scherpzinnig deze motivering te hebben gevonden als finale oorzaak van de mislukking der Propositie. Is zij juist? Ik voel enige aarzeling. Is de kwestie dan toch enkelvoudig? Een hoofdfactor, goed, met nog wat nevenfactoren, zoals wel meer het geval is. Om zo te zeggen: eenvoud in enkelvoud. Nogmaals: ik voel enige aarzeling omdat bij mij een vraag rijst, en wel deze: ik kan op grond van de verklaring van mejuffrouw Kalshoven wel begrijpen waarom de besprekingen over de Propositie vastliepen, *maar*: waarom werden zij nimmer meer opgenomen? Op een moment was toch dat zgn. directe gevaar geweken? Waarom heropende men toen niet de besprekingen?

Wij stuiten hier op de fundamentele vraag naar de opportuniteit der Propositie. Ik meen dat het aantrekkelijk is deze te bespreken in samenhang met de Rotterdamse aspecten van het project.

4. ROTTERDAM EN DE PROPOSITIE.

Rotterdam was het commercieel niet slecht vergaan in de voorafgaande eeuw. Tussen 1646 en 1670 beliep de handel van Rotterdam ongeveer $1/6$ van die van Amsterdam; in de achttiende eeuw $1/4$ à $1/3$. Wij moeten Rotterdam niet uitsluitend zien als een zelfstandig economisch centrum naast Amsterdam. De stad was in mindere mate een middelpunt van bancaire activiteiten. Had Amsterdam zich meer gespecialiseerd op de handel met het Noorden, de Oostzee, de Levant en Indië, Rotterdam dreef meer handel met Engeland, Frankrijk, Portugal, Spanje en Amerika. Er bestond

een zekere arbeidsverdeling. Rotterdam betrok Oostzeegraan uit Amsterdam; Amsterdam ontving Engelse goederen uit Rotterdam.

Slecht vergaan was het dus Rotterdam niet; de stad is de achterstand op Amsterdam gaan inlopen, maar zij heeft dit vooral in de tweede helft der zeventiende eeuw gedaan, de tijd waarin het bekende rivaliteitsmotief is gaan opduiken. Vertelt niet in 1676 de Keulse nuntius Pallavicino: 'Enige kooplieden van Amsterdam zeiden mij, hoe zij vreesden, dat Rotterdam eens Amsterdam zelfs boven het hoofd zou groeien'.

Maar nemen wij nu de eerste helft der achttiende eeuw in beschouwing, dan zien wij in de admiraliteit van de Maaze een stijging van de opbrengsten der in- en uitgaande rechten tot 1730, waarna een daling optreedt tot omstreeks 1740. Rotterdams positie is binnen de admiraliteit helaas niet exact af te bakenen; vermoedelijk heeft de stad, gezien al haar overwegende positie in het ressort, meegedeeld in de negatieve tendenties. Het lijkt er sterk op dat de zwaar op credietfaciliteiten steunende commissiehandel eerder naar het kapitaalkrachtige Amsterdam dan naar het relatief arme Rotterdam werd getrokken. Rotterdams positie is in deze tijd absoluut en relatief verzwakt, ook al zal deze binnen redelijke proporties zijn gebleven.

De opmerkelijke groeikracht der voorafgaande decennia was eruit. Het geeft te denken dat in het ressort van de admiraliteit op de Maaze de handel via de zee, die vooral vanuit Rotterdam gedreven werd, tussen 1753 en 1790 achteruitging van f 27,4 miljoen tot f 18,2 miljoen. Noteren wij tevens dat de Rijnvaart van Rotterdam vóór ca. 1750 nog weinig belangrijk was maar sindsdien sterk toenam, evenals deze trouwens in Amsterdam groeide. Deze stad bleef in de achttiende eeuw de eerste plaats in de Rijnhandel innemen.

Deze hier geschetste achtergrond is voldoende om ons nieuwsgierig te maken naar Rotterdams visie op de Propositie. Van Rotterdamse zijde zijn uiteraard op allerlei niveaus en op allerlei momenten opinies geuit, meningen naar voren gebracht, invloeden uitgeoefend.

Het is niet zo dat er van Rotterdamse zijde eenstemmigheid bestaat. Al in 1727 doemt het radicale voorstel op (van de hand van de Franse koopman E. Caillaud) om van de hele Republiek een porto-franco te maken, een voorstel dat een twintigtal jaren later

bestrijding vindt: een tweetal anonieme Rotterdamse auteurs achten in 1748 een porto-franco wenselijk maar onmogelijk in verband met de financiële belangen der admiraliteiten en de positie van de nijverheid die geschaad zal worden door onbepaalde invoer van buitenlandse producten. Van groter betekenis zijn de opvattingen van de Rotterdamse kooplieden Herzeele en Wor die als adviseurs aan het centrale beraad over de Propositie verbonden zijn. Zij zijn aanvankelijk voorstanders van een gelimiteerd porto-franco. De latere besprekingen maken hen daarop overtuigd van de noodzaak van een volledige porto-franco. Waarom? Dat is curieus. Zij menen dat alleen dan een bestrijding van de zgn. ongelijke heffing effectief mogelijk is, een raadselachtige motivering voor wie niet weet dat ieder der admiraliteitscolleges op zijn eigen ongelijke wijze de in- en uitgaande rechten hief. Al decennia lang streefde men – en terecht – een meer uniforme heffing na. Door allerlei oogluikend toegelaten ontduikingspraktijken was het een vruchteloos streven gebleven.

Herzeele en Wor hebben gelijk wanneer zij betogen dat alleen een onbepaald porto-franco de ongelijke heffing effectief bestrijdt.

Mij dunkt, dat is duidelijk want er valt dan aan in- en uitgaande rechten überhaupt niets meer te heffen. Wat het transitostelsel aangaat, zij zijn ervoor maar achten het onuitvoerbaar omdat Zeeland daaraan niet zou meewerken; Zeeland namelijk is de grote boosdoener in de achttiende eeuw wat betreft het oogluikend doorlaten van goederen, het ontduiken der rechten. Alleen op die wijze kon de provincie nog iets redden van haar teloor gegane commerciële positie. Een enkele anonieme stem voor een vrij transitozet het betoog van Herzeele en Wor bepaald niet veel kracht bij. Een volstrekte tegenstander is de Rotterdamse admiraliteit, en wel wegens het zgn. 'importante gemis' der admiraliteitscolleges waarmee natuurlijk bedoeld is het wegvallen van inkomsten door het afschaffen of sterk verminderen van in- en uitgaande rechten. Ze geloven daar in de Rotterdamse admiraliteit niet erg aan een compensatie door strikte invordering der overgebleven rechten. We horen weer: wat komt er van de beste regelingen terecht wanneer Zeeland alles doet om de sluikerijen te bevorderen? Het is gevaarlijk zich aan een illusie over te geven, aldus de fiscaal Denick.

Bij de nadere besprekingen in 1752 bepleit Rotterdam een algemeen vrij transitostelsel als enig middel om het hoofd te bieden aan

de concurrentie door de Oostenrijkse Nederlanden en als doelmatig bestrijdingsmiddel van de Zeeuwse sluikerijen.

Het heeft weinig steun gevonden. Vanouds zag men in Holland in een vrij transito over het grondgebied van de Republiek een ernstige bedreiging voor de stapelmarkt en de hiermee samenhangende veredelingsbedrijven. Wat dit aangaat, vond de Propositie meer nog dan te Amsterdam steun in de Maasstad.

Wij weten: van het een noch het ander is iets gekomen, en wij zagen ook al enige oorzaken hieromtrent. Hovy meende een doorslaggevende factor te kunnen aanwijzen. Opzettelijk heb ik hier eerst Rotterdams positie geschetst alvorens een afwijkende mening te formuleren. Een mening die stoelt op de vraag naar de opportuniteit der Propositie. Wij moeten er ons ook in de economische geschiedenis steeds voor hoeden het heden rechtstreeks op het verleden te projecteren, of om bij ons concrete geval te blijven: was de tijd met name rijp voor een dergelijke drastische ingreep als de uitvoering der Propositie uiteindelijk was? Vergeet U niet, wij spreken over de achttiende eeuw waarin de stapelmarkt wel relatief maar niet zozeer absoluut achteruitging. Wat zich voor Rotterdam in de negentiende eeuw als grote tendentie zou openbaren – de ontwikkeling van de doorvoer – zij liet zich slechts vermoeden, niet onderkennen. De keuze van het juiste moment van aanpassing is steeds uiterst moeilijk. Ik meen dat deze in dit geval te vroeg zou zijn gekomen. Er viel nog iets te behouden van de stapelmarkt.

Bovendien vertoonde deze nog voldoende soepelheid: de kooplieden hadden meer belang bij het niet-officiële porto-franco, voortvloeiend uit de soepelheid bij heffing, het oogluikend toestaan van ontduikingen. Ik heb indertijd uitgerekend dat in 1753 de gemiddelde hoogte der werkelijke betaalde lasten in het ressort van de Amsterdamse admiraliteit 1,29 procent was, in dat van de Maas 1,02 procent, een voorrecht dat alleen de Hollandse koopman genoot. Mij dunkt, de kooplieden hebben willen afwachten wat het nieuwe plan hen zou brengen; toen het uiteindelijk geen voordelen bood, bleef het onder de tafel, waar het door de geschetste omstandigheden was geraakt. Ik meen daarom wel dat wij, een antwoord zoekend op de vraag van de mislukking der Propositie, kunnen gewagen van eenvoud in meervoud maar dan in die zin dat er één factor is die ons het dichtst naar het middelpunt in onze problematiek voert, daar waar de waarheid simpel is, eenvoud.

Literatuur (buiten de in de tekst genoemde):

W. H. Berghuis, *Ontstaan en ontwikkeling van de Nederlandse beleggingsfondsen tot 1914* (1967).

P. W. Klein, *Gouden eeuw en pruikentijd, een beeld van contrasten?*, in *Spiegel Historiae* (1967), blz. 543-550.

W. D. Voorthuysen, *De Republiek der Verenigde Nederlanden en het mercantilisme* (1964).

Joh. de Vries, *Amsterdam-Rotterdam. Rivaliteit in economisch-historisch perspectief* (1965).

BLADVULLING

ONFORTUINLIJKE ZEEREIS

Pleijmuiden den 26 October 1690

Mons.r Dirck Vettekeucken

Monsieur ick can niet naerlaten omme UE tot mijn groot leetwesen bekend te maken, als dat ik op den 8sten dezer Maent mijn schip hebbe motte verlaten, alsoo 't selvige gesoncken is met 't welke ick op den 6den September uijt Surnamen ben gesijlt in Compagnie vande Zurnamse Coopman schipper Jacob vander Raden, die mijn met al 't Volk gesamentlijk heeft geburgen soo dat wij seer ontstuijmigh weder alle dagen hebben gehad alle 't welke UE mondelingh met de Hulp van Godt beter sal onderrigte. Wij sijn maer vier dagen van Zuriname afgeweest doen mijn Zijllemaker is comen te overlijden, en tien dagen daerna de kock en d'opper-timmerman seven dagen naer dato deses beneffens nogh drie sieken, soodat wij niet vande pomp costen afaen, alsoo deselve nagt en dagh aen een yder werck genoegh heeft gegeven soo dat wij eer ick het schip hebbe moete verlaten in geen twee etmael lens hebben connen krijgen, en doen ick uijt het schip ben gegaen was d'onderste laegh al halff onder water soo dat wij eijndelijck op den 25sten deser maent in Pleijmuiden sijn gearriveert en sal tragten met d'eerste gelegentheijt herwaerts aen te comen, hiermede eijndige en blijve U.D.W. Dinaer

Jan de Lange.

Uit: Notariële archieven Rotterdam 1585-1811, Protocol nr. 1262, akte nr. 292.